

ALGUNES REFLEXIONS "CRÍTIQUES" AL VOLTANT DE LA LECTURA DE MICHEL FOUCAULT DE L'*AMATORIIUS* DE PLUTARC.

Pau Gilabert i Barberà.

Paga la pena de recordar, de bell antuvi, que és sempre fàcil, massa fàcil de vegades, gosar escriure quelcom -tant de bo que interessant-, només perquè un amb prou feines pot contenir el desig de rèplica i de discussió pretesament novedosa i àdhuc il·luminadora. Els perills, en aquestes circumstàncies, són molts, i hom hauria de justificar amb fermesa l'oportunitat i la conveniència d'agafar la ploma per matisar tesis "contundents", presentar noves propostes o, simplement, per arrodonir els resultats d'una recerca vertaderament reexida. Hom infereix, doncs, d'aquesta *captatio benevolentiae* no gens dissimulada que el propòsit que m'anima no és pas el "d'escometre un enemic", ans el d'oferir un complement -crec que assenyat- d'allò que ja ha estat estudiat amb encert i precisió.

En efecte, del seguit de reflexions que Foucault presenta en acarar l'anàlisi de l'*Amatorius* de Plutarc, cal remarcar, al meu entendre, l'advertiment sobre una qüestió en principi incontestable i certament capital. Per primera vegada, hom troba l'amor masculí -pederàstia- i l'amor femení -matrimoni- enfrontats i sotmesos a judici moral. El veredicte -car, no ens enganyem, Plutarc emet un veredicte en l'*Amatorius*- no té a veure amb les excel·lències de l'amor als minyons, preocupat per aconseguir llur perfecció moral, i la condemna, clara i sense embuts, d'aquella altra pederàstia lliurada a la fruïció de llurs cossos (1), sinó amb la dicotomia pederàstia/matrimoni, entesa finalment com a tal dicotomia, menyspreant la primera i enaltint el segon.

Espero que el lector vulgui i sàpiga perdonar la presència de la cita que adjunto tot seguit, anormalment llarga, però sens dubte clarificadora de la tesi de Foucault i, alhora, del complement -potser un xic corrector- que voldria introduir-hi: "Se trata una vez más de distinguir dos formas de amor y de confrontar su valor. Pero en lugar de que esa comparación suceda en el interior de un Eros dominado, si es que no enteramente representado, por el amor masculino, para hacer aparecer en él dos formas moralmente desiguales, parte de dos formas de relaciones naturalmente distintas: la relación con los muchachos y la relación con las mujeres (y más precisamente la que se puede tener con la esposa legítima en el marco del matrimonio); y es a esas dos formas presentadas como distintas a las que se les hará la pregunta del valor, de la belleza y de la superioridad morales. Con estas diversas consecuencias que modifican considerablemente la cuestión de la erótica: que el amor por las mujeres y singularmente el matrimonio formen parte de pleno derecho del terreno del Eros y de su problematización; que ésta toma apoyo en la oposición natural entre el amor al propio sexo y el amor al otro y, finalmente, que la valorización del amor no podrá ya efectuarse con elisión del placer físico" (2).

Doncs bé, allò que voldria subratllar és que, si ens deixem portar per les darreres directrius marcades suara per l'estudiós francès, correm el perill, crec que excessiu, de centrar el debat al voltant d'una qüestió potser no tan transcendent -o, millor dit, no només ella transcendent- com és la del plaer: "Fue en torno a esta cuestión del placer como se desarrolló la reflexión sobre la pederastia en la Antigüedad griega; es en torno de esa misma cuestión como va a entrar en receso. Es el matrimonio, como lazo individual susceptible de integrar las relaciones de placer y de darles un valor positivo, el que va a constituir el foco más activo para la definición de una estilística de la vida moral" (3) (voldria assenyalar, a més, que aquesta tesi contradiu, de fet, l'últim paràgraf de la cita anterior. En efecte, tot aniria sobre rodes, segons el meu parer, si tingués sempre present, tal com ell assegura, que "la primera conseqüència és que l'amor per les dones i, de manera especial, el matrimoni, envaeixen el terreny d'Eros...i,

finalment,...". Però, després, se centra en el tema del plaer, gràcies al qual, i només gràcies al qual, ἔρωσ και γυνή poden acostar-se).

Sincerament, jo no gosaria dir que l'Antiguitat grega reflexionà sobre la pederàstia centrant-se en la qüestió del plaer. Ningú no pot negar, es cert, que la Bíblia de l'amor homòfil, ço és, el *Banquet* de Plató, ens llega, al respecte, greus advertiments, "Cap acte -parla Pausànies, el qual acaba d'introduir la subtil distinció entre l'Afrodita Urània i l'Afrodita Pandemos- no és per sí mateix bo o dolent, com per exemple allò que nosaltres fem ara: beure, cantar o conversar. Cap d'aquestes coses no és pròpiament bona, però, en dur-la a terme, segons com es faci, esdevé una cosa o una altra: bona, si es fa bé i amb correcció, dolenta, si es fa malament. El mateix passa amb el fet d'estimar: no qualsevol amor és bo i mereix rebre un encomi, sinó només aquell que ens impel-leix a estimar amb noblesa. Doncs bé, l'amor de l'Afrodita Pandemos és veritablement vulgar i actua eixelebradament. Aquest és l'amor que practiquen els homes irreflexius. En primer lloc, els d'aquesta mena estimen dones o jovenets sense distinció; en segon, estimen llurs cossos més que no pas llurs ànimes i, finalment, els prefereixen com més insensats millor, per tal com cerquen la satisfacció de llur desig, sense importar-los fer-ho bé o malament...En canvi, l'amor de l'Afrodita Urània...no participa d'aquesta intemperància. Aquest és el motiu pel qual els inspirats per aquest amor es decanten per la masculinitat, puix que senten predilecció per allò que de manera natural té més força i enteniment" (4).

Com veiem, el panorama sembla, en principi, molt asexual, però aviat ens endinsem en aquesta zona ambigua on la pederàstia sexual és tàcitament acceptada en raó dels nobles propòsits finals: "Hom podria descobrir fins i tot en la mateixa pederàstia els animats senzillament per aquest amor, car només estimen els jovenets quan ja comencen a tenir enteniment... és vergonyós, doncs, complaure de manera vergonyosa un home dolent, però bo complaure'n un de noble -la pregunta, ben segur que ingènua, seria: fins on arriba χαρίζεσθαι. És dolent aquell enamorat vulgar que estima més el cos que no pas l'ànima. A més, no és constant, per tal com està enamorat de quelcom que no ho és. Tant aviat com desapareix la

joventut del cos -precisament allò que estima- emprèn el vol... ben al contrari, l'enamorat d'un caràcter virtuós ho continua essent al llarg de tota la vida, unit com es troba a quelcom d'estable. Aquests enamorats són els que el nostre costum vol provar bé i escrupulosa, per tal que hom complaigui (χαρίζεσθαι) els uns i defugui els altres" (5).

Això pel que fa a Plató. Plutarc, sense tants miraments ni matisos, diu les coses bastant més clares. Protógenes -recordem-ho- ha encetat una defensa abrandada de l'amor pederàstic, i Dafneu, indignat, li respon: "Encara que només sigui per vergonya i por, (l'amor pederàstic) nega que tingui el plaer com a objectiu. Però qui de la bellesa dels joves en fa el seu nord, sent necessitat d'algun noble propòsit; el seu pretext és, per tant, l'amistat i la virtut (φιλία καὶ ἀρετή). S'omple de pols a la palestra, pren banys d'aigua freda, aixeca les celles i, de portes enfora i per por a la llei, s'autoproclama filòsof i prudent; després, quant és de nit i ve la calma, "dolça és la collita en absència del guardià" (6).

Fixem-nos, doncs, que de fet erràriem si creguéssim que la filosofia pederàstica parla primordialment, tal com assegura Foucault, de plaer. Ans al contrari, aquest, tot i que d'una manera força ambigua, cal descartar-lo en les relacions pederàstiques; altrament, tant l'amant (ἐραστής) com l'enamorat (ἐρώμενος) poden esdevenir la diana de nombroses crítiques. És probable que més d'un pederasta cerqués només el cos del seu estimat, que en gaudís, i que, com dirà el pseudo-Llucià en els **Amores** amb tota cruessa, tot el que el jove net en treu d'aquesta història és el dolor de la penetració, però aquest no és el tema "estel·lar" de la teoria pederàstica. Els pederastes, els bons segons els cànons, saben que han de renunciar al plaer per tal de rebre l'acceptació general i, els dolents, saben que més val que neguin "la dolça collita" si no volen tenir massa problemes. Per descomptat, aquests darrers no es preocupen de llur incapacitat de donar plaer -o de donar- lo a qui se sent més dona que home (Plutarc *dicit*)-, sinó que és el filòsof de Queronea qui, com diu molt bé el seu col·lega francès, desqualifica, també, la pederàstia com a relació amorosa en el si de la qual no pot donar-se un veritable intercanvi de plaer. Per

què dic "també" ?, perquè en primer lloc, en primeríssim lloc, Plutarc, amb una planificació acuradíssima dels arguments a escampar tot al llarg del diàleg, enderroca el mur més tendencios i funest que els "enamorats de l'amor masculí" havien aixecat contra la dona i el matrimoni avisant que les dones no tenen res a veure amb l'amor, l'amistat i la virtut (ἔρως, φιλία καὶ ἀρετή).

Vegem-ho amb més detall o, dit altrament, escoltem, amatents, els personatges implicats en la polèmica. De primer, Protógenes, l'entusiasta apologista de l'amor masculí. Dafneu li acaba de fer avinent que no pensa tolerar que titlli de vergonyós el matrimoni, però ell, ben enérgic, respon: "Aquestes coses, essent com són necessàries per a la procreació, els legisladors han fet bé de lloar-les i beneir-les davant del poble, però res que tingui a veure amb el gineceu participa del vertader Eros. Jo no considero "amor" (ἔρῶν) allò que vosaltres sentiu per les dones o les joves, exactament igual com les mosques no "estimen" (ἔρῶσι) la llet ni les abelles la mel... En efecte, com la Natura ens mena moderadament i suficient vers el desig de pa i carn, però l'excés que el torna passió s'anomena voracitat i golafreria, així la necessitat que home i dona senten de donar -se mutuament plaer és natural, però quan, atesa la seva força i investida, l'impuls que els mou esdevé excessiu i irrefrenable, cal no anomenar-lo Eros. Aquest, tantost s'apropia d'una ànima jove i amb talent (εὐφροῦς καὶ νέας), té com a objectiu l'assoliment de la virtut (ἀρετή) mitjançant l'amistat (φιλία), mentre que el saldo del desig que hom sent per una dona és... el gaudi de la seva joventut i del seu cos... La meta del desig (ἐπιθυμία) és el plaer i el gaudi (ἡδονή καὶ ἀπόλαυσις). Eros, en canvi, quand perd l'esperança d'inspirar amistat, refusa afanyar-se per allò que, fins i tot en la seva maduresa i esclat, ens nega el seu fruit: amistat i virtut (φιλία καὶ ἀρετή) (7).

Malgrat tot el respecte que l'obra de Foucault em mereix, no crec pas agosarat afirmar que, després d'aquest posicionament inicial, les coses estan molt i molt clares. Si des d'una revisió sincera del que el "masclisme grec" féu amb la dona, hom vol recuperar-la, guanyar-la com a companya i amiga, emprendre amb ella el camí de la virtut i, sobretot, gaudir del seu amor i amistat reals, fruit d'uns objectius i

capacitats comuns (8), allò que cal no és assenyalar, jeràrquicament abans que cap altra cosa, que d'ella rebem plaer -fins i tot massa, segons Protógenes-, sinó que, en contra d'allò afirmat per la retòrica pederàstica -o simplement masculina- de totes les èpoques, res no inhabilita la dona per a Eros, Amor i Amistat.

I és que les fronteres que delimiten l'àmbit d'Eros foren fixades de manera rígida i excloent. Sens dubte és arribat el moment de recordar que els Estoics encara optaren per una definició pederàstica -pederàstico-platònica- d'Eros. No reiteraré ací quin és, al meu entendre, l'abast real de les paraules dels jerarques del Pòrtic (9), però sí que caldria fer esment de les fórmules, estoiques, en les quals Plutarc recolza per a una "crítica implacable d'amors sectaris": "Eros és una empenta a fer amistat (ἐπιβολή φιλοποιίας) que provoca la bellesa en manifestar-se" (10). "Quan Crisip diu que Eros és una empenta a fer amistat, deixa a entendre que dels joves que es troben en l'esclat de la seva joventut (νέων ὠραίων) (11). Això no obstant, l'amor del savi no és un amor impetuós (σφοδρός ἔρωσ), incapaç d'obeir la raó que presideix tots els seus actes (ἀπειθήσ λόγῳ), ans al contrari, és un amor profitós (σπουδαῖος ἔρωσ) i, conseqüentment, "el savi s'enamorarà dels joves que en llur aspecte manifesten talent per a la virtut (τῶν ἐμφαινόντων διὰ τοῦ εἰδοῦς τῆς πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐαν), tal com diu Zenó a la **República**, Crisip en el llibre primer de les **Vides**, Apol·lodor a l'**Ètica**. Eros és una empenta a fer amistat..., i no és Eros d'unió carnal (συνουσίας), sinó d'amistat (φιλίας)" (12). "Eros és una caça del jove imperfecte però amb talent (εὐφυοῦς) per a la virtut" (13).

Que el Protógenes de l'*Amatorius* recull terminologia estoica és evident, que el "bàndol contrari", en atacar-lo, ho farà contra la pederàstia en general i no només contra el regust homòfil que les definicions estoiques d'Eros encara tenen, també, però, per damunt de tot, allò incontestable és que, o bé hom escomet la tradició -feixuga i llarga- que enfronta Eros i Dona, o la font de l'amistat i la virtut, (ἔρωσ), mai no envairà l'escena matrimonial.

Ara sí, ara caldria parar esment que Dafneu planta cara, i fort, refutant la pretesa absència de sexe entre amant i estimat, però

sempre amb total consciència que l'objectiu primordial és convertir Eros en patró del matrimoni: "Si la unió amb homes contrària a la Natura no malmet ni danya l'afecte inspirat per Eros, més lògic és pensar que el que de manera natural es professen home i dona mena vers l'amistat (φιλία) pel camí del favor (χάρις). Això, Protógenes, fou definit pels Antics com un consentir de la dona a l'home, i explica que també Píndar digui que Hefest nasqué d'Hera "sense el seu favor", que Safo, en adreçar-se a una jove massa petita per casar-se, assegurí: "Una nena petita ets encara als meus ulls, que a ningú no dóna els seus favors", i que hom demani a Héracles.: "Vares aconseguir per la força el favor de la jove o la seduïres? Ben al contrari, el favor del homes, concedit a contracor, un favor pres per la força i, si és amb llur consentiment, bla i efeminat, permetent, per a dir-ho amb paraules de Plató, que, violentant la Natura, els "muntin" com es fa entre quadrúpedes, això o no és favor o és vergonyós i indigne... Per tant, si cerquem la veritat, Protógenes, cal admetre que allò sentit per nens i dones és quelcom de singular i idèntic: Eros. Si, tanmateix, vols seguir la teva natural inclinació a la controvèrsia i marcar diferències, no sembla que l'amor pederàstic tingui la raó, sinó que, a manera d'un fill tardà, un bastard nascut a deshora i fill de les tenebres, vol desheretar el seu germà gran, l'Eros legítim. Car fou ahir o abans d'ahir, amic meu, que entrà d'amagatotis als gimnasis per contemplar els joves treient-se llurs vestits. De primer, refrega suaument el seu cos contra el d'ells i els abraça; després, quan poc a poc ha anat prenent ales a la palestra, no pot ja contenir-se, sinó que decideix d'injuriar i ultratjar aquell Eros conjugal que assegura la immortalitat al gènere humà, revifant al llarg de les generacions la flama a extingir de les nostres vides... Amb tot, si, com diu Protógenes, la pederàstia exclou el sexe, com pot existir Eros sense Afrodita, essent com és aquell el protector que els déus li assignaren...d'altra banda, si hi ha Eros sense Afrodita, és com una meula sense vi" (14).

Evidentment, ningú no podrà tenir dubtes d'ara endavant -pensa Plutarc- sobre què significa "complaire d'una manera no vergonyosa" o, per ser més exactes, sobre què significa "complaire", "favor",

etc. Però, no ens deixem enganyar, tot el discurs que acabem de sentir dóna fe, sí, dels avantatges de la pràctica del sexe, del favor, al si del matrimoni, infinitament més engrescadors que la continència pederàstica o els seus "pecats inconfessables". I, tanmateix, és l'amistat la que rep tota la cura i dedicació del filòsof, per bé que la presenti casada amb (χάρις). Plutarc és massa hàbil, massa subtil per a plantejar una estratègia positiva, en el fons tan grollera, com aquesta -i no vull pas dir que Foucault vegi les coses així: "Nens o dones? Dones, car d'elles hom rep plaer a més d'amistat, mentre que dels primers només n'obté amistat, però no crea plaer". No, allò que s'amaga darrera de tota l'argumentació és quelcom de més profund i en aquell temps perfectament sabut. Què? Que dividida la societat per la raó que sigui -complexa, és clar- en dos àmbits distanciat i estranys l'un de l'altre, el masculí i el femení, neixent la companyonia allí on només podia néixer, és a dir, entre col·legues, i reservant-se els homes l'exercici de l'intel·lecte, tan bon punt com la ment humana es lliurà a la recerca del BÉ-BELLESA absolut, hom cregué descobrir els seus reflexos en les belles figures dels minyons, però no en les de les joves-dones, estranyes, no-amigues, no-col·legues, beneïtes d'ofici i incapacitades definitivament per a la virtut, vist que cap intel·ligent i virtuós mascle no podia albirar en elles el camí del CEL -perdoneu el to. La bellesa dels joves, amb tot, fa temps, com deia, que ha deixat de tenir cap paper en l'assoliment del BÉ, encara que la dissortada terminologia estoica sembli demostrar el contrari. El platonisme experimentà ja en la pròpia pell la més lògica de les evolucions (15). A hores d'ara, la virtut no és la visió tèrbola i boirosa de qualsevol místic en estat d'èxtasi, ans una ciència amb regles que cal aprendre, amb mestres que l'ensenyen i alumnes amb "talent" que esdevenen, forçosament, els seus destinataris. Només homes? Per descomptat que no; són ja generacions diferents les que han somiat repúbliques ideals -cíniques, estoiques- integrades per vertaders ciutadans-companys, enamorats de la VIRTUT i del BÉ comuns, com per gosar -o simplement voler- exercir qualsevol tipus de discriminació. Cal que esmentem l'exemple revelador d'Hipàrcia, entusiasta seguidora dels dictacts cínics -i admiradora "incoregible" del cos nu del seu company Crates (16)-?; cal que esmentem

les crítiques punyents de Plutarc de l'Eros estoic, tan absurd que els savis del Pòrtic persegueixen els jovenets lletjos per abandonar-los tot seguit, quan la bellesa -pel que sembla insuportable- ha fet acte de presència en llurs persones? (17) (Lliguem-ho amb les definicions anteriors i tot esdevé intel·ligible: el savi, pedagog per imperatius socials, s'enamora del jove lleig-imperfecte (αἰσχρός), el mena vers la virtut i, un cop formós-perfecte (καλός), ha d'abandonar-lo lògicament per tal de reiniciar una nova tasca pedagògica allí on se'l necessita). La nova ciència no és, en conseqüència, patrimoni exclusiu dels mascles, l'Eros d'aleshores demana intel·ligència i talent, no bellesa, la virtut és patrimoni de l'home i de la dona (18), i tots avancem per un mateix camí d'il·lusions on l'amistat i la companyonia finalment uniran el que mai no hauria hagut de separar-se.

Doncs bé, aquest seria el terreny central al voltant del qual l'Antiquitat grega reflexionà sobre la pederàstia, no el plaer *stricto sensu*. Plutarc sap molt bé que podrà treure força profit de les "mancances sexuals" de l'amor masculí, que ningú no gosarà negar-li les excel·lències de la unió Eros-Afrodita, que podrà avergonyir els pederastes amb la qüestió del favor, etc., etc. Això no obstant, malgrat que la dona aparegui com la garantia incontestable de tots els plaers imaginables, mai no podrà emparar-se sota l'ombra protectora d'Eros -tradicionalment pederàstic- si no queda confirmada com a subjecte agent de la intel·ligència, la virtut i l'amistat. Heus ací la confirmació, quan ja el diàleg ha anat passant per totes les fites que s'havia fixat: "És absurd dir que la dona no participa en absolut de la virtut (ἀρετῆς). És que cal parlar del seu seny i intel·ligència (σωφροσύνης καὶ συνέσεως), i encara de la seva fidelitat i justícia (πίστεως καὶ δικαιοσύνης), quan moltes han palesat valor, gosadia i generositat? D'altra banda, mantenir que la seva naturalesa és noble en tota la resta, però acusar-la d'estar només incapacitada per a l'amistat (φιλίαν) és estrany del tot (19)". "Diuen, amb raó, que la joventut és "la flor de la virtut" (άνθος ἀρετῆς), però és absurd negar que la dona doni cap mena de fruit o tingui talent per a aconseguir-la (μηδὲ ποτεῖν ἔμφρασιν εὐφύιας πρὸς ἀρετῆν), car, com diu bé Esquil: "Quan veig l'esguard encès d'una dona jove, comprenc que acaba de gaudir de l'amor d'un

home" Si, consegüentment, els senyals d'un caràcter llicencios, sense fre i corrupte queden gravats en el rostre d'una dona, per qué no hauria d'esdevenir-se el mateix amb la resplendor del seu tarannà mesurat i prudent (κοσμίου καὶ σώφρονος) ? O és que són tantes les petjades, les unes superposades a les altres, que acaben no despertant el nostre amor (ἔρωτος)? Sens dubte res de tot això és cert, car seria completament il·lògic i absurd" (20). O, tornant al tema de la bellesa reflex del BÉ superior: "A més, les causes a les quals ells atribueixen la gènesi d'Eros no són exclusives d'un sexe o d'un altre, sinó comunes a ambdós. Puix que, respecte de les imatges que penetren els cossos dels enamorats i que, en travessar-los, agiten i posen en moviment llurs masses fins a fer-les fluir convertides en esperma, és que només és possible que vinguin dels nens, però no de les dones? I, alhora, aquests bells i sagrats records que hom diu que els menen vers aquella Bellesa divina, vertadera i olímpica i gràcies als quals l'ànima pren ales, què impedeix que vinguin de nens i adolescents, però també de verges i dones, quan el caràcter íntegre i disciplinat (ἄγνὸν καὶ κόσμιον) del uns i de les altres pot ésser copsat en la joventut i gràcia de llurs cossos, ben igual com, en paraules d'Aristó, una sabata ajustada recull i realça la bellesa del peu, o quan en les belles formes i cossos purs descobreixen, aquells que són capaços de percepcions tals, els clars, certs i intactes vestigis de l'ànima?... Seria lògic, per tant, que qui es deixa guiar per la noblesa del seu caràcter i no pel plaer, es fixés abans en el sexe que en la bondat i talent (οὐ πρὸς τὸ καλὸν οὐδὲ τὴν εὐφυΐαν) de la persona estimada? (21).

Per cert, parlant de plaer, hom hauria d'advertir que, amb aquesta, són ja dues les ocasions en què el Plutarc platònic es mostra més que prudent. Primer fou l'esguard d'aquella jove "llicenciosa" que palesava, segons sembla, haver gaudit d'un plaer excessiu -excessiu, per què?-, i ara és aquesta exhortació al desig contingut -pobre plaer, sempre tan sotmès a control!- que ens ha d'impel·lir a cercar el que cal i amb bon criteri- Ho trec a col·lació, sobre tot perquè Foucault diu en un moment de la discussió: "Se ve el dilema: o bien los aphrodisia son incompatibles con la amistad y el amor, y en ese caso los aficionados a los muchachos que en secreto gozan de los cuerpos

deseados han caído de la dignidad del amor, o bien se acepta que las voluptuosidades físicas tomen su lugar en la amistad y en el amor, y entonces ya no hay razón para excluir de éstos la relación con las mujeres" (22). Certament, de raó no n'hi ha cap, però la veritat és que Plutarc no sembla admetre més que un plaer moderat i sota control, per tal com Dafneu, en respondre altre cop a Protógenes, li recorda certa cita pederàstica de Soló tot afegint: "Per tant, crec que Soló va escriure allò quan encara era jove i", com diu Plató, "a vessar d'esperma", però això altre quan era vell: "Grats em són ara els treballs de qui nasqué a Xipre, de Dionís, i també de les Muses, car són ells qui fan feliços els homes", com si després de l'onatge i la tempesta (ζάλης καὶ χειμῶνος) de l'amor pederàstic, menés la seva vida vers el port en calma del matrimoni i la filosofia (ἐν τινι γαλήνῃ περὶ γάμον καὶ φιλοσοφίαν θέμενος τὸν βίον) "(23). Sense comentaris.

Més aviat fa la impressió, doncs, que Plutarc, platònic, estoic, etc., opta per l'equilibri i no pas per la passió i l'erotomania, i, d'altra banda, tot allò que hem extret del diàleg per demostrar l'interès de redimir la dona com a ésser intel·ligent, virtuós, fort i ple de coratge, respon de ben segur a la rèplica necessària dels pressupòsits inicials de Protógenes, el blasmat Protógenes: "Si aquesta passió (l'amor per les dones) hem d'anomenar-la també Eros, qualifiquem-lo d'efeminat i bastard, el practicat al gineceu...només hi ha un únic i autèntic Eros. Es tracta, en efecte, de l'inspirat pels adolescents, i no "brilla amb les flames del desig", tal com diu Anacreont del sentit per les joves, ni "llueix ruixat d'ungüents"; ben a l'inrevés, el veuràs sobri i immaculat a les escoles de filosofia o, tal vegada, en els gimnasis i les palestres, lliurat sempre a la caça de joves, exhortant a la virtut amb gosadia i noblesa tots quants són dignes de rebre la seva atenció. Per contra, aquest altre Eros tou i casolà que passa els dies en els pits i en els llits de les dones, i que cerca constantment una vida blana, afeblida per plaers aliens a la virilitat, l'amistat i la inspiració, aquest paga la pena de proscriure'l, com ja féu Soló" (24).

Restem, amb tot, ben tranquils, car Plutarc ja ha fet -en l'ordre del meu comentari- l'apologia adient. Les dones no són toves, ni depravades, ni falses; són íntegres, fortes, plenes de coratge,

virtuoses, intel·ligents, dignes d'ésser tingudes en compte com a companyes fidels, l'amistat de les quals queda ja plenament rehabilitada. A partir d'ara, un cop posat l'émfasi sobre quina cosa ocupa, segons el meu parer -espero que assenyat-, el cim jeràrquic de la polèmica, jo puc combregar i combrego totalment amb Foucault, en especial quan remarca l'amistat i l'amor que l'**Amatorius** instaura definitivament en el matrimoni, per bé que ell hagi optat per donar preferència al plaer, fins al punt d'atorgar-li la categoria d'escenari on l'Antiguitat grega sotmet a debat la institució pederàstica: "En el matrimonio, amar es un bien mayor que ser amado". La fórmula es importante en la medida en que, en toda relación de amor, la erótica tradicional marcaba fuertemente la polaridad del amante y del amado y la necesaria disimetría entre el uno y el otro. Aquí, es la doble actividad de amar, presente en los dos cónyuges, la que constituye el elemento esencial" (25).

Només una postilla final: Que Plutarc defensés l'amistat femenina en termes tan abrandats palesa, i molt, com era de llarg encara el camí a recórrer. No sé si per un moment heu tingut el mateix acudit, però a mi em vénen ara a la ment dades i estadístiques ben actuals sobre aquesta difícil amistat entre els sexes que mai no acaba de reeixir.

NOTES

- 1.- Tal com ho presenta bona part del *Banquet* de Plató.
- 2.- Foucault, M., *Historia de la Sexualidad* 3, Madrid 1987, pp. 176-7.
- 3.- Foucault, M., *op.cit.* p. 177.
- 4.- Pl. *Smp.* 181a-b5; 181c.
- 5.- Pl. *Smp.* 181d; 183d-e.
- 6.- *Amatorius* 752.
- 7.- *Amatorius* 750 D-E.
- 8.- En el meu article "¿Mujer, matrimonio e hijos en el Estoicismo Antiguo bajo el amparo de Eros?" (*Emérita* 53, fasc. 2. (1985) 315-345) analitzo detingudament tot el relacionat amb la virtut i el talent de les dones, llur capacitat d'assolir la virtut, etc. Us hi remeto per ampliar informació.
- 9.- Faig referència a l'article esmentat suara, a la meua tesi doctoral (en part inédita) *El amor Estoico (Estoicismo Antiguo)*, Barcelona 1980, i a la introducció de la meua edició de l'*Amatorius*, encara en premsa (Bosch, col. Erasmo).
- 10.- *SVF*, III, 395.
- 11.- *SVF*, III, 399.
- 12.- *SVF*, III, 716, 652, 650.
- 13.- *SVF*, III, 719.
- 14.- *Amatorius* 751C-752B.
- 15.- Tot això ho tracto amb detall a "Amor Platónico/Amor Estoico, principio y final de una evolución", *Anuario de Filología* 10, Barcelona 1984, 27-37.
- 16.- D.L. VI, 7, 96-7.
- 17.- Plu. *De com. not.* 1072f. *SVF*, III, 719.
- 18.- D.L. VI, 12. *SVF* I, 481. Cf. *SVF*, III, 253, 254.
- 19.- *Amatorius* 769 C.
- 20.- *Amatorius* 767 B.
- 21.- *Amatorius* 766 E- 767.
- 22.- Foucault, M., *op.cit.* p. 186.
- 23.- *Amatorius* 751 E.
- 24.- *Amatorius* 750 F- 751 B.
- 25.- Foucault, M., *op.cit.* p.193.

